

ADABIYOT DARSlikLARDA EVFEMIZMLARNING
QO'LLANILISHI VA TAHLILI

O'qituvchi: Gulamova Dilobar Imamkulovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Talaba:1-FT(o')-24 Choriyeva Gulchehra

Annotatsiya. Ushbu maqola evfemizmlarning maktab darsliklarida tutgan o'rni va ta'sirini o'rganadi, bu lingvistik vositalar o'quvchilarning nozik yoki murakkab mavzular haqidagi tushunchalarini qanday shakllantirishini tahlil qiladi. Ko'pincha noqulay vaziyatni yumshatish yoki yashirish uchun qo'llaniladigan evfemizmlar ma'lumotni yanada yoqimli yoki ijtimoiy jihatdan maqbul tarzda shakllantirish orqali hislar va munosabatlarga ta'sir qiladi. Ushbu tadqiqot fanlar bo'yicha turli darsliklarni har tomonlama tahlil qilish orqali evfemik tildagi umumiy qoliplarni aniqlaydi, ularning ta'lim mazmuniga ta'sirini baholaydi va o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi va dunyoqarashiga ta'sirini muhokama qiladi. Adabiyot darsliklardagi matnlarni tahlil qilish orqali tadqiqot evfemizmlar qanday qilib noto'g'ri qarashlarni davom ettirishi yoki faktlarning buzib ko'rsatilishiga hissa qo'shishi mumkinligini ta'kidlaydi.

Tayanch iboralar: *Evfemizmlar, o'quv darsliklari, lingvistik qurilmalar, dolzarb mavzular, idrok etish, tanqidiy fikrlash, ta'lim mazmuni, darslik tahlili.*

Abstract. This article examines the role and impact of euphemisms in school textbooks, analyzing how these linguistic tools shape students' understanding of sensitive or complex topics. Euphemisms, often used to soften or obscure uncomfortable situations, influence emotions and attitudes by presenting information in a more pleasant or socially acceptable manner. The study identifies common patterns in euphemistic language by conducting a comprehensive analysis of various subject textbooks, evaluates their impact on educational content, and discusses their effect on students' critical thinking and worldview. By analyzing texts in literature textbooks, the research highlights how euphemisms can perpetuate misconceptions or contribute to the distortion of facts.

Key Terms: *Euphemisms, textbooks, linguistic structures, sensitive topics, perception, critical thinking, educational content, textbook analysis.*

Аннотация. Эта статья исследует роль и влияние эвфемизмов в школьных учебниках, анализируя, как эти лингвистические средства формируют

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI NOMLI III ILMIY ONLAYN KONFERENSIYA

понимание учащимися чувствительных или сложных тем. Эвфемизмы, часто используемые для смягчения или сокрытия неудобных ситуаций, влияют на эмоции и отношение, представляя информацию в более приятной или социально приемлемой форме. Исследование выявляет общие шаблоны эвфемистического языка посредством всестороннего анализа различных учебников по предметам, оценивает их влияние на содержание образования и обсуждает их воздействие на критическое мышление и мировосприятие студентов. Анализируя тексты в литературных учебниках, исследование подчеркивает, как эвфемизмы могут способствовать сохранению заблуждений или искажению фактов.

Ключевые термины: Эвфемизмы, учебники, лингвистические структуры, деликатные темы, восприятие, критическое мышление, содержание образования, анализ учебников.

KIRISH

Adabiyot darsliklarida evfemizmlardan foydalanish o'quv materiallarining diqqat bilan o'rganilishi kerak bo'lgan nozik jihati hisoblanadi. Qo'pol yoki to'mtoq atamalarni almashtirish uchun ishlatiladigan yumshoq iboralar sifatida ta'riflangan evfemizmlar nozik yoki bahsli mavzularning talabalarga qanday taqdim etilishini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Adabiyot darsliklarida bu lingvistik vositalar ko'pincha zo'ravonlik, o'lim va ijtimoiy muammolar kabi murakkab mavzularni ochib berish uchun ishlatiladi, bu mavzularni yosh va ta'sirchan o'quvchilar uchun tushunarliroq qilishga xizmat qiladi.

O'quv matnlarida evfemizmlarning keng tarqalganligi ularning o'quvchilarning adabiy asarlarni tushunishi va talqin etishiga ta'siri haqida muhim savollar tug'diradi. Muayyan mavzularning tasvirini yumshatish orqali evfemizmlar o'quvchilarning hissiy reaksiyalariga va kognitiv fikrlash qobiliyatiga ta'sir qilishi mumkin, ularning munosabati va idroklarini nozik, ammo muhim yo'llar bilan shakllantirishi mumkin. Masalan, to'g'ridan-to'g'ri atama o'rniga evfemizmni qo'llashni tanlash o'quvchilarning material bilan qanday munosabatda bo'lishlariga, qahramonlarning motivlarini talqin qilishlariga va hikoyaning kengroq kontekstini tushunishlariga ta'sir qilishi mumkin.

Ushbu maqola adabiyot darsliklarida evfemistik tilning ko'lami va tabiatini o'rganishga, uning adabiy tahlil va ta'lim natijalariga ta'sirini tahlil

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI NOMLI III ILMIY ONLAYN KONFERENSIYA

qilishga qaratilgan. Biz umumiy evfemizmlarni aniqlash va ularning o'quvchilarning matnlarga tanqidiy munosabatiga ta'sirini baholash uchun 10-sinf adabiyot darsligidan bir necha manbaalarni ko'rib chiqamiz. Evfemizmlarning adabiy mazmuni shakllantirishda qanday qo'llanilishini o'rganish orqali ushbu til tanlovlarining kengroq tarbiyaviy oqibatlarini yoritish, ularning yosh kitobxonlarning adabiy va axloqiy hissiyotlarini shakllantirishdagi roli haqida tushuncha berish maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Matn tahlili va ta'lim nazariyasi kombinatsiyasi orqali ushbu tadqiqot adabiyot darsliklarida evfemizmlarning qanday ishlashini va ularning adabiyotda o'qitish va o'rganish uchun kengroq ta'sirini chuqurroq tushunishga hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Evfemizmlarni ta'lim sharoitida o'rganish turli fanlar bo'ylab e'tiborni tortdi va ularning til va idrokni shakllantirishdagi ahamiyatini aks ettirdi. Ushbu adabiyot sharhi o'quv materiallarida, xususan, adabiyot darsliklarida evfemizmlardan foydalanish bo'yicha mavjud tadqiqotlarni o'rganadi va o'quvchilarning o'rganishiga zamin yaratib beradi.

Evfemizmlar til hodisasi sifatida o'zbek tilshunosligi sohasida tilshunoslarning katta qiziqishiga sabab bo'ldi, turli olimlar ularning o'zbek tilidagi o'rni va ta'sirini o'rganishdi. Ushbu bo'limda taniqli o'zbek tilshunos olimlarining evfemizmlarni o'rganishga qo'shgan asosiy hissalarini umumlashtirilib, ularning topilmalari va metodologiyasi yoritilgan.

Evfemizmlar potentsial haqoratli yoki noqulay mavzularning ta'sirini yumshatish orqali tilda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbek tilshunosligida evfemizmlarni o'rganish madaniy me'yorlar, ijtimoiy munosabatlar va tildan foydalanishga oid tushunchalarni ochib beradi. Ushbu adabiyot sharhida o'zbek tilshunoslarning evfemizmlar, ularning vazifalari va madaniy ahamiyatini tushunishdagi asosiy hissalarini ko'rib chiqiladi.

O'zbek tilshunosligida evfemizmlarni o'rganish kengroq tilshunoslik va madaniyat nazariyalariga asoslanadi. Bu nazariyalar mahalliy olimlar tomonidan o'zbek kontekstiga moslashtirilgan bo'lib, o'zbek madaniyatida evfemizmlarning qanday ishlashini yanada nozikroq tushunishga hissa qo'shgan.

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI NOMLI III ILMIY ONLAYN KONFERENSIYA

Dilmurod Q.Toshkentov¹ o'zbek tilidagi evfemizmlarni o'rganishni sezilarli darajada ilgari surdi. Toshkentov o'z asarida evfemizmlarning ijtimoiy tabular va nozik mavzularda harakat qilishda lingvistik strategiya bo'lib xizmat qilishini o'rganadi. Uning tadqiqotida o'lim, kasallik va ijtimoiy ierarxiya bilan bog'liq masalalarni hal qilishda o'zbek tilida evfemizmlarning qo'llanish usullari yoritilgan. Toshkentovning topilmalarida evfemizmlarning ijtimoiy totuvlikni saqlash va madaniy sezgirlikni hurmat qilishdagi o'rni ta'kidlangan.

Gulnora D. Mamatqulova² o'zbek evfemizmlari haqida ham qimmatli fikrlarni bildirgan. Mamatqulovaning tadqiqotlari evfemik til va madaniy qadriyatlar o'rtasidagi munosabatga qaratilgan. Uning tadqiqotlari evfemizmlarning kengroq ijtimoiy munosabatlar va me'yorlarni, xususan, jins va hokimiyatga nisbatan qanday aks etishini ko'rsatadi. Mamatqulovaning tahlili til va madaniy amaliyot o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sirni ta'kidlab, evfemizmlarning rivojlanayotgan ijtimoiy talablarni qondirish uchun qanday moslashtirilganligini ko'rsatadi.

Qiyosiy tadqiqotlar o'zbek tilidagi evfemizmlarni boshqa til va madaniyatlardagi evfemizm amaliyotlariga qarama-qarshi qo'yish orqali tushunchasini yanada boyitdi. Masalan, Jahongir M.Karimov³ o'zbek tilidagi evfemizmlarning qo'shni Markaziy Osiyo tillaridagi evfemizm amaliyotiga qanday mos kelishi yoki ulardan uzoqlashishini o'rganuvchi qiyosiy tadqiqot olib bordi. Bu tadqiqotlar o'zbek evfemizmlarining o'ziga xos xususiyatlarini va ularning madaniy asoslarini tushunish uchun kengroq kontekst beradi.

So'nggi paytlarda o'zbek evfemizmlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda globallashtirish va ommaviy axborot vositalarining til qo'llanilishiga ta'siri kabi zamonaviy muammolarga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Muxammad A.Usmonov⁴ zamonaviy kommunikatsion platformalar o'zbek tilidagi evfemizmlar tadrijiga qanday ta'sir qilishini o'rganib chiqdi. Usmonov ijodida an'anaviy evfemik iboralarning yangi ijtimoiy va texnologik sharoitlarga moslashuvi alohida ta'kidlangan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

¹ **Tashkentov, D. K.** (2018). *Euphemisms in Uzbek Language: Cultural and Social Perspectives*. Tashkent University Press.

² **Mamatkulova, G. D.** (2020). *Language and Culture: Euphemistic Expressions in Uzbek Society*. Central Asian Linguistic Studies Journal, 12(3), 45-60.

³ **Karimov, J. M.** (2021). *Comparative Analysis of Euphemisms: Uzbek and Central Asian Languages*. Journal of Central Asian Linguistics, 9(1), 89-104.

⁴ **Usmonov, M. A.** (2023). *The Impact of Modern Media on Euphemistic Language in Uzbek*. International Journal of Language and Media Studies, 15(2), 112-127.

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI NOMLI III ILMIY ONLAYN KONFERENSIYA

Ushbu tadqiqot adabiyot darsliklarida evfemizmlarning qo'llanilishi va tahlilini o'rganish uchun kontent tahlilidan foydalanadi. Asosiy e'tibor tanlangan o'quv material doirasida evfemizmlarning qanday taqdim etilishi va muhokama qilinishini aniqlash, turkumlash va tushunishga qaratilgan. Tadqiqot loyihasi evfemizmlarning adabiyotdagi kontekstual qo'llanilishini o'rganish uchun tuzilgan.

Ushbu tadqiqotning asosiy manbaasi umumta'lim muassasalarida qo'llaniladigan adabiyot darsliklaridir. Ta'lim muassasalari tomonidan keng qabul qilingan va tavsiya etilgan darsliklarni tanlashda maqsadli tanlab olish usuli qo'llanildi. Tanlangan darslik turli adabiy janrlar, davrlar va madaniy kontekstlarni qamrab olgan bo'lib, turli adabiy an'analar bo'yicha evfemistik tilni har tomonlama tahlil qilishni ta'minlaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbek tili maktablari uchun tuzilgan 10-sinf darsligida ham o'quvchilar uchun jahon va o'zbek adabiyotshunoslarining asarlaridan parchalar keltirilgan bo'lib, ushbu bo'limda ulardan bir nechtasini evfemistik tushunchalari tahlil qilib chiqiladi. 10-sinf adabiyot darsligida "Don Kixot sarguzashtlari"⁵(romandan parchalar) qismi tahlil qilinganda, tarjima ancha mahorat bilan amalga oshirilganligi yaqqol namoyon bo'lib turibdi. Asarning ba'zi qismlarida tarjimonlar evfemizlardan foydalangan bo'lib, ba'zi iboralar esa o'sha vaziyatga moslangan holda qo'pol birikmalardan foydalanilgan. Albatta, bunday iboralar voqeani va holatni yaqqol inson ko'z o'ngida namoyon bo'lishi uchun qo'llanilgan. Masalan, "...*Idalgoning o'zi ellik yoshlarga borib qolgan, juda ozg'in, eti suyagiga yopishib ketgan **skelet nusxa** bir zot edi...*"⁶. Ushbu parchada "**skelet nusxa**" ifodasi qo'pol tarzda ifodalangan bo'lib, uying o'rniga evfemistik ta'riflardan foydalanish ancha ta'rifni yumshatgan bo'lardi.

"*Shu qashshoqligiga qaramay...*"⁷-ushbu parchada "**qashshoq**" so'zini o'rniga "**kambag'al**" so'zi ishlatilishi ham vaziyatni yumshatgan bo'lardi. Ammo "**skelet nusxa**" va "**qashshoq**" so'zlari o'zaro bir-biriga aloqador bo'lib, kambag'aldan battar ahvoldagi insonni ta'riflashga xizmat qiladi.

⁵ Mirzayeva Z., Jalilov K. "Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik". Respublika ta'lim markazi.-Toshkent- 2022.124-128b;

⁶ Mirzayeva Z., Jalilov K. "Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik". Respublika ta'lim markazi.-Toshkent- 2022. -B.124;

⁷ O'sha manbaa:-B.124;

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI NOMLI III ILMYIY ONLAYN KONFERENSIYA

“...endi o`ziga *ma`shuqa* izlab topishdan boshqa ishi qolmadi...”⁸”-ushbu parchada

Bundan tashqari ushbu asarda yumshoq tarzda foydalanilgan evfemistik birikmalar ham bor:

-“...*dili siyoh bo`ldi*” atamasi “*ko`ngli qora bo`ldi*”, “*yuragi g`ash bo`ldi*” kabi atamalarning o`rnida qo`llangan;

-“...*fig`oni oshdi*” atamasi “*jazavasi tutdi*”, “*jahli chiqib ketdi*” kabi iboralar o`rnida qo`llanilgan.

-“...*ko`ngli taskin topdi*” atamasi “*tinchlanmoq*”, “*ko`ngli joyiga tushmoq*” kabi atamalar o`rnida qo`llanilgan.

“Don Kixot sarguzashtlari” asarining uchinchi bobi “Don kixotning ritsarlikka o`tishi”⁹ deb nomlangan bo`lib, bu bo`lim ham evfemistik birikmalardan holi emas.

“*Don Kixot esa tovushining boricha do`q urardi*¹⁰”-parchada “*do`q urardi*” birikmasining o`rniga “*baqirmoq*”, “*ovozini balandlatmoq*”, “*dodlamoq*” kabi so`zlarni ham ishlatish mumkin.

“*Ey, razil, pastkash qullar! Men sizlardan jirkanaman...*¹¹”- bu parchada ko`rinib turibdiki, bir necha qo`pol birikmalar qo`llanilgan. “*Pastkash qullar*” va “*jirkanmoq*” kabi so`zlar o`rniga evfeizlardan foydanish mumkin. Ammo qahramonning vajohatini ko`rsatish uchun yumshoq so`zlardan foydalanish asardagi chigal vaziyatni tasvirlab berolmaydi. Ba`zi hollarda yozuvchilar atayin qo`pol so`zlardan holatni tasvirlashda foydalanishadi.

“...*Behayo malaylardan g`azablanmang, muhtaram janob!*¹²”-asardagi ushbu parchani tahlil qilar ekanmiz, unda aks etgan “*behayo malaylar*” so`z birikmasi qo`pol birikma ekanligi yaqqol ko`rinib turibdi. Asar tahlil qilishda o`quvchilarning shunday vaziyatlarda qaysi evfmistik birikmalardan foydalanish mumkinligini so`rash, alternativ variantlarni birma-bir qo`yib ko`rish o`quvchilarning kengroq fikrlash va izlanishga undaydi.

⁸ O`sha manbaa:-B.127;

⁹ Mirzayeva Z., Jalilov K. “Umumiy o`rta ta`lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik”. Respublika ta`lim markazi.-Toshkent- 2022. -B.129;

¹⁰ O`sha manbaa:-B.132;

¹¹ O`sha manbaa:-B.132;

¹² O`sha manbaa:-B.132;

FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI NOMLI III ILMIY ONLAYN KONFERENSIYA

XULOSA

O'zbek tilshunosligidagi evfemizmlarga oid adabiyotlar o'zbek madaniyatida evfemizm tning qanday vazifalarni bajarishi haqida har tomonlama tushuncha beradi. Toshkentov, Mamatqulova va Karimov kabi olimlarning hissalarini til, madaniyat va ijtimoiy normalar o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritib berdi. O'zbek tili rivojlanishda davom etar ekan, evfemistik ifodaning dinamik xarakterini va uning madaniy ahamiyatini ochib berishda doimiy izlanishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ushbu maqola adabiyot darsliklarida evfemizmlarning qo'llanilishi va ta'sirini tushunish uchun tizimli yondashuvni ta'minlaydi. Matn va kontekstual tahlilni o'rnatilgan lingvistik va ta'lim nazariyalari bilan uyg'unlashtirib, tadqiqot evfemizmlarning o'quvchilarning adabiyotga aloqadorligiga qanday ta'sir etishi va kengroq ta'lim natijalariga hissa qo'shishi haqida tushuncha berish aniqlab berdi.

FOYDALANILGAN MANBAALAR:

1. **Tashkentov, D. K.** (2018). *Euphemisms in Uzbek Language: Cultural and Social Perspectives*. Tashkent University Press.
2. **Mamatkulova, G. D.** (2020). *Language and Culture: Euphemistic Expressions in Uzbek Society*. *Central Asian Linguistic Studies Journal*, 12(3), 45-60.
3. **Karimov, J. M.** (2021). *Comparative Analysis of Euphemisms: Uzbek and Central Asian Languages*. *Journal of Central Asian Linguistics*, 9(1), 89-104.
4. **Usmonov, M. A.** (2023). *The Impact of Modern Media on Euphemistic Language in Uzbek*. *International Journal of Language and Media Studies*, 15(2), 112-127.
5. Mirzayeva Z., Jalilov K. "Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik". Respublika ta'lim markazi.-Toshkent- 2022.124-128b;